
АНТОЛОГИЯ НА КЛАСИЧЕСКАТА
МЕКСИКАНСКА ПРОЗА

София, 2022

© Издателство „Изток-Запад“, 2022

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Николай Тодоров, подбор, превод и бележки, 2022

© Деница Трифонова, оформление на корицата, 2022

ISBN 978-619-01-1072-9

АНТОЛОГИЯ НА
КЛАСИЧЕСКАТА
МЕКСИКАНСКА
ПРОЗА

Подбор и превод от испански
Николай Тодоров

Съдържание

Предговор	7
Хосе Хоакин Фернандес де Лисарди	
Тъжни нощи и весел ден.....	27
Гилермо Прието	
Едно писмо: чичо Мелито	109
Игнасио Алтамирано	
Коледа в планините.....	124
Хусто Сиера	
Сирената	179
Рафаел Делгадо	
Утрения.....	188
Анхел де Кампо	
Разстреляният.....	196
Мануел Хосе Отон	
Хорът на вещиците	205
Висенте Рива Паласио	
Ветрилото	222
В една заложна къща.....	226
Мануел Гутierrez Нахера	
Празнични прищевки.....	231
Карлос Диас Дуфо	
Мадона моя!	248
Ефрен Реболедо	
Зоологическата градина.....	255
Амадо Нерво	
Безкористният дявол.....	262

Предговор

Допреди началото на 70-те години на ХХ век мексиканската литература беше на практика непозната в България. Това се промени с превеждането и публикуването на „Онези... долу“ от Мариано Асуела и „Смъртта на Артемио Крус“ от Карлос Фуентес в самия край на 60-те години.

Вярно е, че самата мексиканска литература, въпреки че почти до края на ХІХ век е най-напредничавата на континента, в началото на ХХ век внезапно изостава не само спрямо тенденциите в Европа и Съединените щати, ами спрямо държави като Аржентина и Бразилия.

Вероятно за първи „съвременен“ мексикански прозаик може да се посочи Мариано Асуела заради неговия роман „Онези... долу“ (1915), оценен десетилетие след своето издаване, и шедеври като „Неволите на едно почтено семейство“ (1918) и „Светулката“ (1932). Асуела е последван от Мартин Луис Гусман с романите „Орелът и змията“ (1928) и „Сянката на каудильо“ (1929), макар че неговата слава също закъснява и не успява да се разгърне.

Вероятно отначало непосилният за пълноценно осмисляне исторически опит, свързан с Революцията (1911–1921), е водеща причина за отложеното раждане на съвременната мексиканска национална литература. Вярно е, че все пак в морето от книги се появяват още четири знакови романа, посветени на въпросното преломно десетилетие: „По пътя на мандрагорите“ (1920) от Антонио Анкона Албертос, „Патрондаш“ (1931) от Нели Кампобело, „Да вървим с Панчо Виля“ (1931) от Рафаел Ф. Муньос и „Земя“ (1932) от Грегорио Лопес-и-Фуентес, в които стилът е строг, стегнат, нахъсан, несантиментален, обективен като репортаж. Техен основен принос е още стремежът към обективност, мозаечната структура и отвореният финал.

В кратките жанрове по-ясно личи субективизирането на етичните и естетическите ценности, характерно за късния модернизъм и авангарда, които започват да се очертават след 1920 г. Като от-

делен кратък, паралелен период, определящ за по-голямата част от ХХ век, може да се обособят годините на Мексиканската революция: 1910–1921. Трети, също отчетлив и кратък период е „преходът“ от 20-те до 40-те години на ХХ век, тъй като по това време разказите на Хуан Хосе Ареола (събрани в „Разни открития“ през 1949 г.) и на Хуан Рулфо (събрани в „Долината в пламъци“ през 1953 г.) вече са станали известни.

И все пак прозаичните творби до началото на 40-те години са по-тясно свързани с преодоляването на традициите на натурализма и неореализма. Втората световна война се превръща в събитието, което изиграва ролята на катализатор и през 1943 г. се появяват „Корона от сянка“ на Рудолфо Усигли и „Човешката горест“ от Хосе Ревуелгас.

Преди това мексиканската литература изминава дълъг, криволичещ и трънлив път. Тук се прави опит да се представят пълноценно лицата на нейния „първи век“, започнал с десетгодишната война за независимостта и завършил с десетгодишната революция. Посочените две десетилетия са изпълнени със значими събития както от национален, така и от световен мащаб – първият период е свързан с войните на Наполеон Бонапарт, а вторият – с Първата световна война и Октомврийската революция. Не по-малко значими обаче са вътрешнополитическите събития, като например обявяването на Конституцията от Кадис през 1812 г., която за първи път гарантира свободата на печата в Мексико, макар и само за няколко месеца, и падането от власт на диктатора Порфирио Диас през 1911 г. след повече от четвърт век на управление.

В настоящата антология са включени всички значими автори на кратка проза от посочения период и са отразени всички важни тенденции в развитието на мексиканската национална литература. Подборът е съобразен със значимостта на произведението, актуалността на идеите и вкуса на съставителя.

Въпреки споровете относно формалните характеристики на „разказа“, „повестта“ или „новелата“ в мексиканската литература тяхното „начало“ в съвременния смисъл на понятията, като нещо различно от приказката, очерка, хрониката или фрагмента, се търси около основаването на първия мексикански вестник „Диарио

де Мексико“ през 1805 г. Дебатите продължават, но за „първи“ *национален* автор на кратка проза традиционно се приема Хосе Мария Роа Барсена, с неговия сборник „Нощ под открито небе“ (1870) и фантастичния разказ „Ланчитас“ (1878). Първите върхове в кратката проза следват малко след това: „Зимни истории“ (1880) от Игнасио Мануел Алтамирано, „Чупливи разкази“ (1983) от Мануел Гутиерес Нахера и „Лентяйства и бележки“ (1890) от Анхел де Кампо. Подир тях ярко се открояват „Романтични разкази“ (1896) от Хусто Сиера и „Разкази на генерала“ (1896) от Виценте Рива Паласио, като първият сборник е започнат най-късно през 1971 г., а вторият – някъде преди 1882 г. Около тези автори могат да се открият автори на „чисти“ разкази като Мануел Санчес Мармол, Хосе Лопес Портильо-и-Рохас и Рафаел Делгадо.

Не е случайно, че тримата най-значими творци, с които започва настоящата антология, са всъщност стожерите на либералната

Хроника на по-важните исторически събития

1810–1821	Войната за независимостта
1810	Въстанието на отец Мигел Идалго, известно като „Викът на Долорес**“
1811	Въстанието на Хосе Мария Морелос
1812	Конституцията от Кадис
1822	Агустин де Итурбиде е обявен за император на Мексико
1824	Обявяване на първата република
1836	Академията на Летран
1838–1839	Първа френска инвазия
1846–1848	Втората република. Война със Съединените щати
1853	Банкрут на държавата
1854–1855	Революцията в Аютла
1857	Втората либерална конституция
1858–1861	Войната за Реформата
1862	Втора френска инвазия
1864	Втората империя, начело с Максимилиан I
1867	Възстановяването на републиката
1872	Смъртта на Бенито Хуарес
1876–1911	Управлението на Порфирио Диас

* Игра на думи: името *Dolores* означава „болки“ (исп.). Всички бележки без изрично отбелязаните са на преводача.

Академията на Летран

След основаването си на 11 юни 1836 г. Академията на Летран успява да подготви четири броя на своя годишник „Нова година“ (1837–1840). Обособяват се и други издания – „Ел Лисео Мексикано“, „Ел Мусео“ и др. Тази идеалистична група има две основни цели: първо, да положи основите на мексиканската национална литература; второ, да защитава демократичните принципи в себе си и в културната среда, с която взаимодейства. Сред по-известните членове, представители на три различни поколения, са: Андрес Кинтана Ро, Игнасио Рамирес, Гилермо Прието, Игнасио Родригес Галван, Мануел Пайно, Хосе Мария Лафрагуа, Франсиско Ортега, Хосе Хоакин Песадо, Мануел Карпио, Фернандес Калдерон и др. Със създаването на академията литературата престава да бъде сфера на влияние единствено на клира и аристокрацията. Предшественици на академията са вечеринката на Франсиско Ортега, между 1833 и 1836 г., и тази на Хосе Мария Лакунса, между 1834 и 1836 г. Самата Академия престава да съществува около 1840 г.

мисъл в страната през целия XIX век: Фернандес де Лисарди, Прието и Алтамирано (като либерални мислители могат да се добавят също Игнасио Рамирес и Франсиско Сарко). Избраният период започва от просвещенските пориви на Хосе Хоакин Фернандес де Лисарди и завършва с творческите дирения на разноликия неоромантик Амадо Нерво, които обаче хронологично вече съвпадат с епохата на високия модернизъм в западния свят. За ради своята поезия Мануел Гутиерес Нахера обикновено е определян като първия модернист в страната, но „протейската“ му проза го превръща в по-скоро гранична фигура между късния романтизъм и ранния модернизъм, без да може да се прокара ясен вододел в принадлежността му. Автори като него успяват да разширят обхвата на традицията и произведенията им, вдъхновени от личния опит, посадени в мексиканска земя и черпили от нейните сокове, успяват да се издигнат специфично-националното до общочовешки-значимото.

На фона на драматичното социалнополитическо развитие на Мексико през по-голямата част от XIX век раждането и оформянето на прозаичното жанрово разнообразие в страната отнема повече от петдесет години. Оскъдните историографски извори за този първи период пречат да се изгради достатъчно ясна картина за естети-

ческите влияния и взаимодействия. От друга страна, възстановка може да се направи с помощта на наблюдението и сравнението със сходни процеси в развитието във френската, испанската и английската литература, които по това време имат най-силно влияние в Мексико и отделни колонии в Новия свят.

Както всяка нация, която дълго време е трябвало да понася чуждо управление, но е успяла да съхрани своята идентичност, Мексико също съвсем скоро усеща живителния полъх на Френската революция – донякъде защото Испания се оказва силно ангажирана с военните сблъсъци на Стария континент и спира да се занимава така интензивно с колониалните си владения. Подир няколко атентата и въстания Конституцията от Кадис от 1812 г. става следващата важна стъпка към републиканската конституция от 1824 г. – на първо място се гарантират основните човешки права и се забраняват изтезанията и конфискациите на имущество. Аристокрацията бива отслабена, но едновременно с това католицизмът остава единствената позволена религия. Сред гарантираните права е свободата на печата, която Франсиско де Лисарди описва по следния начин:

[...] единствената сила, която подкрепя и винаги ще подкрепя обществената свобода на гражданина, която ще го накара да се подчинява на законите, ще го просвещава в науките и изкуствата, ще го подтикне да узнае какво ще рече върховната власт да остава по същество в нацията, ще го насърчи да отстоява с цената на живота си тази върховна власт и своите собствени права, ще го предпази от интригите и сплетните на деспотите и в крайна сметка ще го накара да уважава и да защитава правата на свободния човек [...].

Това са годините на вече залязващото Просвещение и макар и разпокъсана и малобройна, мексиканската интелигенция предприема решителни стъпки към разпространението на просвещенските идеи в страна, в която населението, което може да чете, все още е по-малко от 10%. Нахлуването на скептицизма и секуларизма в едно толкова консервативно, традиционалистко, религиозно общество силно ще поляризира отношенията с Църквата за повече от век. Показателно е дори това, че около половината изтъкна-

ти автори, подбрани за настоящата антология, са със силни религиозни чувства, които са основополагаща част от възприемането им на света и които не крият в своите произведения; другата половина обаче или следват субективизирани религиозни доктрини, или са позитивистично настроени. Още по-показателно е, че тъкмо първата група по-решително изразява своите критики срещу църковната институция.

На просвещенските идеи в Мексико се дава израз след дълбокото осъзнаване на личната отговорност и на невъзможността за организирането на масово просвещенско движение. Няколко десетилетия по-късно, макар тези идеи да са намерили благодатна почва и да са подхранвани допълнително от негативизма към Църквата, етичните нагласи отново връщат мислителите към ролята на отделната личност за реформирането, обновяването и облагородяването на обществото, макар и това да позволява налагането на деспотични режими.

Географското разположение и антииспанските нагласи биха тласнали Мексико към сферата на влияние на Съединените щати, Великобритания и Франция, ала през XIX век Мексико влиза в открити конфликти и с трите посочени държави. Реформата, започната през 1854 г., слага началото на нови тринайсет години на военни сблъсъци. В периода от 1810 до 1867 г. в страната има само четири години на мир, което води до жертви, разрушаване на инфраструктурата, загуба на ресурси и несигурност. Макар че естетическите лутания в страната спомагат в местната литература да намерят отражение почти всички най-напредничави европейски естетически идеи, до първите години от „стабилизирането“ на страната по времето на Бенито Хуарес след 1867 г. не може да се открие някоя преобладаваща тенденция в литературното развитие.

И все пак, макар и бавно, през почти целия XIX век идеите на Просвещението укрепват едновременно с идеите на романтизма, който насърчава по-решителното заявяване на индивидуалните възприятия, но често залита в сантиментализъм. Примери за това са романи като „Нецула“ (1832) от Хосе Мария Лафрагуа и „Тайна любов“ (1843) от Мануел Пайно, защитаващи равенството, неза-

висимо от расата и социалното положение. През тази епоха стават популярни и романите, публикувани като подлистници. По-значимо и по-трайно отражение върху литературното развитие в страната обаче има романът на костюмбризма, чийто най-ярък представител е плодовитият Хосе Томас де Куилар, прочут със своята поредица от 24 романа „Вълшебният фенер“, а върху кратката проза оказват влияние костюмбристката скица и хрониката – като бележит майстор на костюмбризма се откроява и Гилермо Прието, а като майстор на хрониката по-късно изпъква особено ярко Мануел Гутиерес Нахера. Така до началото на 70-те години на XIX век като основни прозаични жанрове се очертават романът, костюмбристката скица и хрониката.

Литературната хроника

Хрониката е текст, който още от времето на Древна Гърция съхранява с известна тържественост и стилизация не само важните исторически събития, ами обикновения живот на хората. Тя не просто отразява случилото се, ами е гъвкава и жива, наставлява и развлича, въпреки че първоначално се е изисквала главно достоверност. В хрониката намират място гледните точки на свидетели и така се скъсява дистанцията до случилото се. Впоследствие тя става място за споделяне на опит и за социалнополитически коментари. Някои хроники напомнят за „щампи“, тъй като отразяват повърхностно само обикновеното или живописното. Има случаи, в които се прави опит авторското присъствие да се заличи, но по-често то може да се усети.

Хрониката се възприема като представителен разказ, който се стреми да бъде обективен, без обаче да навлиза в обобщения. Представените събития са конкретни, открояващи се, преходни, свързани с определен социалнополитически контекст. Хрониките могат да извличат обичаите от типичното и да използват графични детайли или хумор.

В съвременната хроника се долавя повече своеволие, акцент върху мимолетността, полет на въображението, бягство от реалността. Но от друга страна, се засягат етични въпроси и личи социалнополитически ангажимент. Съвременната хроника може да има характера на пътепис, с автобиографичен, интроспективен, изповеден характер – в крайна сметка разказването на живота се оказва още един способ за изковаване на митове и изграждане на идентичност.

Костумбризмът и костюмбристката скица

Костумбризмът е онази литературна нагласа или тенденция в испаноезичната литература, която най-често се разполага в епохата на романтизма, въпреки че нейните корени в по-широк смисъл биха могли да се потърсят още в древните пътеписи и хроники. Началото на костюмбризма в тесен смисъл е в XVII век. *Costumbre* на испански означава „привичка“, „навик“ или „обичай“, а в множествено число придобива смисъла на „нрави“.

За костюмбризма са характерни късите прозаични „скици“ (понякога ги назовават „картини“, „разкази“, „отпечатьци“, „ескизи“ или „статии“). Тези текстове имат разнообразна тематика и различни цели. Характерна тяхна черта е детайлното описание на реалността, с акцент върху специфичното, необичайното и колоритното (среща се понятието „колоризъм“, но то не би могло да се определи като отделно литературно течение, а по-скоро за тенденция). Костумбризмът носи в себе си и представата за документалното съхраняване на локалното,* в което се отразява народният дух, и на времевия отрязък, в който се намира едно общество по време на преход, като по този начин той по-ясно се свързва с възобновения интерес към фолклора през XIX век.

Друга съществена характеристика на костюмбризма е съсредоточаването главно върху външното описание на преходни явления от дистанция, предимно чрез имитацията на автобиографичен разказ. При костюмбризма авторът наблюдава и предава една реалност от своята лична гледна точка, без обаче да подчертава изрично достоверността на изложението и ролята си на очевидец, както и без да се нуждае от свидетели. Критиката изтъква историческата природа на произведенията на костюмбризма и тяхната обединителна обществена функция.

Предшественикът на разказа, познат като *костюмбристката скица*, често има формата на кратък колаж, в който могат да се видят публицистични пасажии, автобиографични детайли, самоиронични разсъждения, пародийни изявления, есеистични тези и аргументи, поучения, хроники, фолклорни мотиви, кратки стихотворения и много други елементи. Тази неопределеност, фрагментарният (инцидентен) характер и липсата на сюжет ѝ придават особена постмодернистична значимост.

* В испаноезичната литературоведска литература се среща терминът „локализъм“, но се използва по-рядко. Също така е възможна употребата на „пинторескизъм“, с акцент върху живописното, колоритното и своеобразното. Други сродни нагласи, присъщи по-скоро на латиноамериканската литература, са: „регионализъм“, „мундоновизъм“, „криолизъм“, „негризъм“, „нативизъм“ и др.

Реформата

Антиколониалните тежнения и съпротивата срещу привилегиите на военните и свещениците от Плана от Игуала, подписан през 1821 г., завършват с прочутите правни преобразувания след 1855 г., познати като „Реформата“. Диктатурата на Антонио Лопес де Санта Ана още повече е изострила нуждата от решителни промени и се стига до Плана от Аютла, призоваващ към свалянето му от власт. Обявява се нова конституция, но се слага началото и на тригодишна война в подкрепа на Реформата. Либералният президент Бенито Хуарес обявява серия от законодателни промени, включващи: разделението на Църквата и държавата, национализацията на собствеността на клира, разпускането на религиозните ордени, свободата на вероизповеданията и принципа на религиозната толерантност. Въвеждат се секуларни образование и здравеопазване, започва да се води граждански регистър, премахва се нуждата от задължителното участие на Църквата в кръщенетата, погребенията и сватбите. Църквата става по-слаба и по-бедна, но в същото време – по-дейна. Формират се нови религиозни сдружения, започват да се използват повече печатни издания, свещеническото съсловие се включва в политическия живот, а противоречията със светската власт ще продължат и през голяма част от ХХ век. Не всички последствия от Реформата са положителни – например забраната обществени и свещенически сдружения да притежават земя допринася за разпадането на някои обединения и разграбването на имотите от частни лица.

Дори в най-сполучливите произведения на костумбризма има осезаема естетическа дистанция. Едва ли отделен човек може да обхване и да опише противоречията, конвулсиите и тържествата, владеещи Мексико през ХІХ век. Завладяваща е пъстротата на населението, социалните движения, утопичните идеали, фанатиците и каудильос¹, идеалистите и авантюристите. Има ли начин да научим как си подвикват в онези години хората по тротоарите, как се говори за изкупление и чудеса, как се предлагат съвършено невъзможни планове за оздравяването на страната – колкото предварително провалени, толкова и чудотворни? Границите постоянно се преначертават, индианците бранят своите легенди, а свещениците се сблъскват с чиновници и военни, сражавайки се с неизброимите

¹ Понятието „каудильо“ се употребява за латиноамерикански диктатор, който разполага с военна, икономическа и политическа власт.

суеверия. Хора изгряват и залязват за един ден, прочуват се и биват забравени. Някои излизат на улицата и заявяват своето място в света. Същият този свят безскрупулно е предложен за продажба от цял рояк мошеници и в крайна сметка се оказва, че от руините могат да го измъкнат само невежите вярвачи и неволните мъченици, разстреляните невинни и потайните мислители.

Макар че мексиканската национална литература десетилетия наред запазва своя сантиментализъм и своя уклон към романистиката, след управлението на Бенито Хуарес (1861–1872) идва управлението на Порфирио Диас (1877–1880, 1884–1911), което отново се оказва преломен период. Националната програма на президента включва деполитизирането на изкуството, дискредитирането на формите на обществено недоволство и стремежа към вътрешна консолидация. Тези естетически предписания се отразяват например в романите на Хосе Лопес Портильо-и-Рохас и Рафаел Делгадо. Изобличителните аспекти на прозата са сведени до посочването на „анахронизми“ и „изключения“, като по този начин се намалява техният социално-критически заряд.

Политическите репресии успяват да отклонят реализма в романите, но заради подценяването на разказа този жанр успява да запази своята находчивост и през 70-те години започва да я проявява все по-често. В разказите по-лесно се поставят естетически и етични въпроси. С навлизането на идеите на модернизма постепенно се забелязват все повече нови теми – като сексуалността, анархизма, урбанизацията и експлоатацията. В писателските среди започва да се поставя акцент върху по-кратки, но по-издържани в художествено отношение произведения. В началото на XX век вече са се появили повестите „Врагът“ от Ефрен Реболедо, „Светлосянка“ от Сиро Б. Кабалос, „Прелюбодение“ от Рубен М. Кампос и др. Ироничният тон, фантастичните елементи, преизкованите архетипни персонажи и класическите митични образи също стават важна част от нововъведенията на модернизма, допринасяйки за разчупването на остарелите бинарни категории, но какво всъщност е мястото на модернизма в Мексико?

В настоящия кратък обзор няма да се поставя акцент върху разликите между модернизма като цялостно явление, появило се

към средата на XIX век, и неговата испаноезична версия, известна като „модернисмо“, започнала в последното десетилетие на същия век главно благодарение на активната дейност на никарагуанския поет Рубен Дарио в Чили, Аржентина, Мексико и др. Впоследствие Дарио разпростира мрежата си в Испания и сред испаноезичната диаспора във Франция. По различни причини по-скромнен се оказва приносът на модернисти като Хосе Марти, Хулиан дел Касал и Хосе Асунсион Силва.

И двете движения се стремят да намерят адекватен израз за положението на човека в модерността, да обновят езика, стила и литературната форма. При този стремеж се размиват границите, които отделят не само литературните жанрове, а и националните езици и култури, а авторът прави опит се дистанцира от произведението, въпреки че разделението на въображение и реалност вече е станало условно. Индивидуализирането на проблематиката и творческите процеси пък води до релативизиране на ценностите, нормите и морала, откъсващи произведението от публиката, обществото и конкретната историческа реалност, но и се засилва и критиката срещу обществените порядки и предразсъдъци – тръгва се от отделната личност, минава се през нейното вписване в обществото и се стига до самото общество.

Авторът се съсредоточава върху спомените, сънищата, чувствата и други дълбоко лични преживявания. Заедно с епистемологичното изместване към усещането за самота, откъснатост, отчуждение и разпад в субективното усещане за време и пространство, повествованието се насочва в посока към абстрактното, умозрителното, несъзнателното, загадъчното, мистичното и необяснимото.

Вероятно част от разликите между модернизма и „модернисмо“ се дължат на по-близката връзка на „модернисмо“ с романтизма, по-плавното отдалечаване от фолклора, от традицията и религиозните норми, сантиментализма и екзотизма. В мексиканската литература бароковият изказ, мелодичната фраза, орнаменталността и многобагреността се запазват почти във всички творби от XIX век въпреки нахлуващия скептицизъм, както се запазва и по-голяма подчиненост на някакви индивидуални митове или висши идеали.

„Ревиста Асул“ и „Ревиста Модерна“

„Ревиста Асул“ и „Ревиста Модерна“ са вероятно най-популярните списания в страната в края на XIX и началото на XX век. Списанието „Ревиста Асул“ (1894–1896) става знамето на мексиканския модернизъм. Основатели са Мануел Гутиерес Нахера и Карлос Диас Дуфо. Редактор е Луис Г. Урбина, поет романтик и литературовед, познат като Старчето (по думите на Алфонсо Рейес, стиховете на Урбина са за „мимолетните духове“ и „приличат на отлежало вино“). Въпреки космополитния характер на „Ревиста Асул“ основна негова цел е да утвърди мексиканската идентичност. След това Бернардо Коуто Кастило и Хесус Е. Валенсуела основават „Ревиста Модерна“ (1898–1903), където отново може да се подвизава Луис Г. Урбина.

Сродните на ранния модернизъм движения, *символизмът* и *декадентството*, имат различна съдба в Мексико. Въпреки че някои от предпоставките могат лесно да се забележат – забързаното прагматично общество, с ясни материални опори и ориентири, което угнетява своите жадуващи за непреходни ценности и духовно израстване творци, – символизмът така и не се задържа в Мексико. Съсредоточаването върху личността все още рядко успява да доведе до изграждането на пълноценен свят, към който тя да се стреми и за който да копнее неудържимо. И тъй като този свят на символи обаче все пак остава свят на себевглеждането, в личността се разчитат закодираните посланията и преживяванията, поредни от съприкосновението с реалността.

Абстрактен, отвлечен, отдалечен от действителността, с чужда, изкуствено усложнена система от символи, които трябва да се стремят да изградят нова реалност, символизмът не успява да преодолее нито засилващата се позитивистична нагласа в Мексико, нито религиозния мироглед в страната. Сблъсъците на действителност и въображение, скептицизъм и идеал се запазват, но осъзнаването на човешката слабост, на мимолетността на материалното измерение, на непроницаемостта на чувствата неизменно водят до разколебаването на универсалните ценности, на които се гради същото това общество, както и до нуждата да се намери адекватен външен израз на това противоречие. Временното бяг-

ство и скритата форма на протест стават „кулата от слонова кост“ или „изкуството заради самото изкуство“, защитавани от Теофил Готие и френските парнасианци.

Френският символизъм се оказва много по-решителен, заедно с последния отблясък на социално непригодния, високопарен и героичен дендизъм и падението на личността при декадентството. Дендизмът² има свои предвестници още в лицата на Игнасио Родригес Галван (1816–1842) и Мануел Акуня (1839–1873) и като че ли ще отшуми след Гонсалес Нахера. Концептуално свързани едновременно с романтизма, модернизма, дендизма и декадентството са донякъде и Ефрен Реболедо и Амадо Нерво.

Образът на декадента се оказва по-дълголетен, макар и да е жертва на крайностите на цивилизацията. Свърхчувствителен естет, той обитава фалшиво, но силно, непроницаемо и заплашително пространство, което не съответства на неговите копнежи. С мистично увлечение се стреми да улови нови странни усещания за отегчения си дух, които само допълнително подхранват неизлечимата му печал и жаждата по пълнота, породени от твърде силния и твърде хладен разум.

Декадентството се изправя в предрешена битка срещу позитивизма, утилитаризма, материализма, прагматизма, на които може да противопостави само лудостта, сиротността, болестта, порока, бохемството, разсипничеството, меланхолията – като източник на религиозен или творчески екстаз (Аристотел) или като заболяване (Хипократ).

Тази самоотвержена съпротива все пак успява да предложи ново разбиране за прогреса, макар че идеалите в мексиканската култура от края на XIX век не са подложени на такава остра критика и преосмисляне и кризата на духа не разклаща обществото така из основи. Порокът не се превръща в мода. Хашишът, опиумът и абсентът не намират толкова последователи, както се оказват непригодни към местния контекст и „емблемите“ на декадентството – произведения като „Сикстин“ от Реми дьо Гурмон, „Срещу течението“ от Жорис-Карл Юисманс и „Портретът на Дориан

² Прекомерно изискан външен вид и изкуствена рафинираност.

Грей“ от Оскар Уайлд, „Залезът на боговете“ от Елемир Бурж или „Върховният грях“ от Жозеф Пеладан.

Долавя се обаче движение в посока към поставянето под съмнение на някои обществени норми и разкрепостяването на държанието. Появява се например нетипичен за мексиканската литература еротизъм, обуславящ нови ценности и нов морал, неподлежащ на регулиране от традициите или нормите. На еротичното се придава не само естетическо, ами онтологично значение, и то дори е издигнато до свещена категория.

Еротизмът се оказва не просто тема, ами основополагаща градивна единица за морала, работата, разума, стабилността, еволюцията, идентичността и националната осъзнатост – или за техния разпад. Той поставя под съмнение възприемането на природата, усещането за време и място, както и познанието за реалността и властта на човека.

Друго актуално литературно движение, което намира по-благодатна почва за развитие в Мексико, е *натурализмът* – главно в антиинституционалните му проявления, – представен от Федерико Гамбоа. Всъщност в цяла Латинска Америка, въпреки съпротивата, романите на Емил Зола и разказите на Ги дьо Мопасан оказват впечатляващо силно влияние, продължило и след Първата световна война.

Една от причините за трайните следи на парнасизма и натурализма в Мексико е голямата латиноамериканска диаспора в Париж, завладяна от естетическите пориви на френската артистична сцена. Латиноамериканският дипломатически корпус се чувства пряко ангажиран в художественото обновяване на Новия свят. Мексиканците Игнасио Алтамирано, Висенте Рива Паласио, Ефрен Реболедо, Хусто Сиера, Амадо Нерво, Алфонсо Рейес и Октавио Пас, както и нигарагуанецът Рубен Дарио, перуанецът Рикардо Хаймес Фрейре, уругваецът Хосе Енрике Родо, венецуелецът Мануел Диас Родригес, чилиецът Пабло Неруда, гватемалецът Мигел Анхел Астуриас, кубинецът Алехо Карпентер и мнозина други или са били част от легации, или са изпълнявали дипломатически мисии.

Закъснява – въпреки географското разположение на страната – рецепцията на новаторската естетика на американските поети Уолт Уитман и Емили Дикинсън и дори на повлияния от Уитман кубински поет Хосе Марти. Мексико изостава с десетилетия и по отношение на нововъведенията в англоезичната литература като цяло.

Друг е въпросът, че вътрешната социалнополитическа ситуация в страната спомага за отчетливото и трайно определяне на националната идентичност през преломните години на Революцията. Последните двама автори в настоящата антология, Ефрен Реболедо и Амадо Нерво, творят със самочувствието на граждани на света, не се ограничават до проблематиката, характерна за своята родина, или до определящите естетически идеи на своето време. Подобно на своите съвременници, прозаиците Рикардо Хаймес Фрейре и Хосе Енрике Родо, в творчеството си те даже могат да се причислят към чужда литературна традиция.

И все пак присъствието на Реболедо и Нерво в настоящата антология не се оправдава просто от тяхната популярност приживе. Те са вестители и популяризатори на чуждестранни идеи, но не просто се стремят целенасочено да свържат националната и чуждата традиция, а правят опит да оформят нова местна естетическа рамка, според която да бъдат преценявани, поставяйки основите за следващото новаторско поколение, част от което са Алфонсо Рейес и Октавио Пас. Този подход налага нов модел на взаимодействие, при който се усеща стремежът да се премахне необходимостта от национална определеност и мексиканската литература да се превърне в пълноправен участник на световната литературна сцена. Отдадеността на тези писатели и личният им пример напомнят, че има автори, които утвърждават най-благородното в нашето съществуване, макар че когато определя латиноамериканската литература, в сравнение с испанската, поетът Октавио Пас я нарича „едно дърво с по-зелени листа и с по-горчиви плодове“.

Николай Тодоров